

КОНЦЕПТУАЛНО-ПОРАЖДАЩ МОДЕЛ ЗА ОЦЕНКА НА ПРИНОСА КЪМ НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ ОТ ЧУЖДЕСТРАННИ ИКОНОМИЧЕСКИ СУБЕКТИ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ: ПРИНЦИПИ И ПОСТУЛАТИ

Докторант Катя Евгениева Манева

Университет по библиотекознание и информационни технологии

A CONCEPTUAL-GENERATIVE ASSESSMENT MODEL ON THE CONTRIBUTION TO NATIONAL SECURITY BY FOREIGN ECONOMIC ENTITIES IN THE REPUBLIC OF BULGARIA: PRINCIPLES AND POSTULATIONS

PhD student Katia Evgenieva Maneva

***Abstract:** National security is essential to the existence of the state. Its basis is the economy, which provides the necessary resources, and it itself needs a prepared human resource. The report substantiates basic principles and postulates for creating a conceptual-generative model for assessing the contributions of foreign economic entities in the Republic of Bulgaria to the national security.*

***Key words:** principles, security, national security, model.*

Съвременните динамични условия, в които се развиват световната и национални икономики, поставят много изисквания към изследване на процесите свързани с националната сигурност. Понятието **национална сигурност** в съвременната политическа обстановка в Република България се разбира и използва като синоним на понятието **сигурност на държавата** (държавна сигурност) поради натовареност на последното с негативна семантика, свързана с политически мотиви, които са различни от научно обоснованата семантика и мотиви. В този доклад се придържахме към установената практика към момента.

В отворения характер на националните икономики на съвременните държави все по-често се срещат чуждестранни икономически субекти (ЧИС), т.е. стопански организации, създадени на основата на нормативната уредба в Република България. Обикновено те работят в държавата под формата на дъщерни дружества на чужди стопански организации (корпорации) или са създадени с чужд или съвместен с български (публичен или частен) капитал. Следователно, изследване на ползите допринасяни за държавата от тези ЧИС има широк, комплексен и системен характер. Това е възможно да стане като се използват компетенциите на много национални научни организации. Поради тази сложност и невъзможност в едно индивидуално изследователско усилие, а още по-малко в един научен доклад да се

предявят претенции за пълно изследване по темата, се поставят следните ограничения:

1. Анализите се извършват само на концептуално-пораждащо ниво и са свързани с темата на доклада.

2. Разглеждат се само основни принципи и постулати за създаване на концептуално-пораждащ модел (КПМ) за оценка на приносите на чуждестранните икономически субекти в Република България към националната сигурност.

В този контекст, създаването на КПМ за оценка на приносите на ЧИС върху националната сигурност е от важно значение, за изследване на ползите за държавата. Това дава възможности за вземане на научно аргументирани и правилни решения от компетентните държавни органи в Република България, което определя важноста и значението на започване на изследванията по настоящата тема.

Същността на концептуалният модел се изразява във възможността за правдоподобно моделиране на реални системи и ситуации, които да се използват за експериментално изследване и усъвършенстване, до постигане на възможно най-добрия вариант на модела. Целта на този процес е постигане на най-пълно съответствие на модела с нуждите на практиката от миналото, настоящето и бъдещето, свързано с моделираната система.

„Задължението за цялостно съответствие с реалния свят формира разликата между същността на концептуалния модел и модела на концепция, като при втория пълното съответствие не е задължително” [1].

„Основна цел на всеки концептуален модел е и пресъздаване на приложимостта на основните принципи, структурата и функционалността или оперативността на моделираната система.” [2]

Научният подход изисква да се дадат определения на основните използвани понятия – концепция, метод, методология, сигурност, национална сигурност.

Понятието **концепция** е дефинирано в Merriam Webster Dictionary [3] чрез синоними като: капацитет, функция или процес на формиране или разбиране на идеи или абстракции или техните символи; генерална идея; сложен продукт на абстрактно или рефлексивно мислене; сбор от идеите и вярванията на дадено лице относно нещо; възникването на нещо в ума на човек.

Обобщено, в контекста на посочения по-горе подход, за целите на нашето изследване, определение на понятието **концепция** може да се възприеме като *“генериране, на високо абстрактно и логическо ниво, на последователност от основни идеи за постигане на поставената цел.* В конкретния случай, създаване на КПМ за оценка на приносите на ЧИС върху националната сигурност на Република България.

Следващите ключови определения се отнасят за понятията **метод** и **методология**.

В Merriam Webster Dictionary [4] съдържанието на понятието **метод**, се определя чрез три семантични групи от характерни особености:

1. Процедура или процес за постигане на цел: а) като систематична процедура, техника или начин на изследване, систематичен план, следван при представяне на материала за обучение (лекционният метод); б) начин, техника, процес на или за извършване на нещо; набор от умения или техники.

2. Дисциплина, която се занимава с принципите и техниките на научното изследване.

3. Подредено подреждане, развитие или класификация (план); обичайната практика на подреденост и редовност.

Базирайки се на съдържанието на посоченото определение, интерпретирано и адаптирано към нашия изследователски проблем, понятието **метод** може да се определи като *конкретен систематичен процес и начин на изследване*. Целта на този процес и изследване е създаване на КПМ за оценка на приносите на ЧИС върху националната сигурност.

В Merriam Webster Dictionary [5] съдържанието на понятието **методология**, се определя в две семантични направления като: а) набор от методи, правила и постулати, използвани от дадена дисциплина – конкретна процедура или набор от процедури; б) анализ на принципите или процедурите на проучване в определена област.

На основание на съдържанието на посоченото определение, интерпретирано и адаптирано към нашия изследователски проблем, понятието **методология** може да се определи като *набор от методи, правила, постулати, принципи и процедури за проучване* с цел създаване на КПМ за оценка на влиянието на ЧИС върху националната сигурност.

В литературата се срещат много определения на понятията **сигурност** и **национална сигурност**. Това си има своите обективни причини, на които няма да се спираме тук. Имайки предвид, че изследвания проблем по темата се извършва на абстрактно и концептуално ниво, целесъобразно и коректно е да се позовем на абстрактни и концептуални определения за понятията **сигурност** и **национална сигурност**, касаещи същите нива на анализи в доклада – концептуално и абстрактно.

В този контекст понятието **сигурност** (на социалната организация) може да се определи по следния начин: *„Сигурността е динамично състояние при което организацията функционира и работи съгласно плановия алгоритъм и правила (нормативна уредба, социални и технологични нормативи за процеси), в рамките на допуските на стойностите на нейните, на външната и на вътрешната среда параметри, и ако по някакви причини излезе извън рамките на плановото функциониране и работа, то тя има ресурси (сили и средства) да го възстанови.”*[6]

Следвайки абстрактно-концептуалното ниво на анализ, може да се генерира следното определение за понятието **национална сигурност**: *„Националната сигурност е динамично състояние, при което държавата функционира планово (според нормативната уредба – конституция, закони, културните норми на съответния обществено политически строй и др. уредби) и ако по някакви причини тя излезе от този планоვ режим на функциониране, разполага с предварително подготвени в резерв сили (компетентен човешки ресурс) и средства (материални, финансови, технологични и др.) които да използва за възстановяване на плановия си режим на функциониране”*.

Националната сигурност има много разнообразни аспекти, измерения и нива, които са в непрекъснато динамично развитие и взаимодействие в системата на социума и държавата. Правните основи на националната сигурност нормират обществените отношения за нейното създаване, поддържане и използване. Нормативната уредба е била, е, и ще бъде винаги основа за създаване и поддържане на националната сигурност, включително и в съвременното информационно и цифрово общество.[7] По своята дълбока същност нормативната база, в това число и тази за

националната сигурност, е еманация на обществения икономически и политически модел на държавата. Последният е отражение на националния културен модел на дадения исторически период в развитието на гражданското общество в съвременната държава.[8]

На базата на така поставената основа за разбиране на посочените по-горе основни понятия може да се генерира *КПМ за оценка на приносите на ЧИС върху националната сигурност*, наричан за краткост по-нататък **концептуално-пораждащ модел** (КПМ).

Трябва да се изберат и приемат принципи които да се прилагат при изработване на КПМ.

Понятието принципи, означава *основно начало на някаква теория, политическо устройство и др., убеждение, възглед, от който се ръководи човек*. [9] В този контекст следва да се генерират основните ръководни начала, които ще се прилагат при разработката на КПМ. Концептуалното схващане за основните принципи, в този случай, е те да се подредят в йерархична последователност отгоре, най-важните, към такива от по-нисък порядък. В този контекст ще се извърши тяхната таксономия.

На **първо място** следва да се подчертае, че неотклонно трябва да се спазват **принципите на научния подход** при провеждане на изследванията. Този подход гарантира изработване на научно обосновано знание под формата на научни теории. Подходът дава най-прекия път за достигане до правилни и доказани изводи. Задължително изискване е научните теории да се докажат чрез известните процеси на верифициране, валидиране и апробиране.[10] Следователно, концепцията трябва задължително да се изгражда с прилагане на научния подход. Ще разкрием някои от важните принципи, широко възприети в научния подход.

- Обективността на изследванията и анализите, да са базирани *на научно доказани закони и закономерности*. Това означава, да не се допуска подхода, широко прилаган, от чуждестранно влияние, базиран на вярвания на един или друг субект. Основанието, е че тези вярвания се базират основно на интересите на тези субекти, и не произлизат от научно доказани теории, а в някой случаи дори отричат последните.

За да се осигури обективност на изследванията, научните теории следва да се изграждат и да прилагат *законите* които важат за изучавания проблем, и на тази база да се дефинира обекта и субекта на изследването.

- Изследвания проблем, следва да бъде така анализиран, описван и обясняван, че да позволява *количествени и качествени измервания*. Това условие е критично, защото в науката е известен постулата, че *за да може да се управлява нещо (процес или друго), то трябва да може да се измерва*.

- Целесъобразно е да се прилага строго принципа на *системния подход*. Това дава широки възможности за всеобхватни анализи и разкриване на специфичните закономерни взаимоотношения и връзки между различните социални организации. Например, в контекста на темата, влиянието на ЧИС, разглеждани като системна структура в социалната система държава, са подвластни на системните закони и принципи на взаимодействие. От друга страна както те, така и държавата взаимодействат с другите системни елементи на регионалните и световни системни структурни от социални организации. Прилагането на този подход, ще осигури обективност в анализите и изводите от направените изследвания.

Втората група принципи се отнасят до **организационното строителството на държавата**, съществуваща в конкретна форма на социално-икономическо и политическо устройство, в конкретния исторически период от нейното развитие. Ще разгледаме някои от по-важните принципи в тази група.

Тези принципи произлизат от теориите за държавното устройство, форми и нива на нейното съществуване и др. Обикновено тези принципи са регламентирани в конституцията на държавата. Те отразяват ключови идеи за организационното устройство на държавните и обществените отношения в нея. Основната идея за държавната форма на организация на живота и дейността на нацията е да се осигуряват по-добри условия за развитие на обществото и на хората. Принципите трябва да позволяват реалното им прилагане в действителността, т.е. да има възможности за създаване на механизми за тяхното реализиране на практика. Следва те да са устойчиви и независими от конюнктурни общественно-политически обстановки. Основните принципи за държавното устройство, се реализират в нормативната уредба чрез основния закон в държавата, т.е. конституцията. Ще посочим, някои от важните принципи, които следва да намерят приложение в КПМ.

- Следва да се прилагат, и **съблюдават теоретичните основи на обществено-икономическата и политическа система (устройство) на държавата в конкретния исторически период**, т.е. научната теория за този конкретен тип държавно устройство, напр, демократичен тип (различни нюанси), монархия (с различни нюанси), и др.

В този контекст да се извършват изследвания и прилагане на научните теории, тяхното интерпретиране, както и генериране на нови научни теории. Това означава, че не е допустимо да се смесват теории и критерии за анализи и оценка, валидни за една обществено-икономическа и политическа система на държавата, в даден исторически период, с тази от друга система, през друг период. Това с особена сила важи за идеологически теории от какъвто и да е характер – политически, икономически, корпоративен и др.

През различните исторически периоди от развитието на държавата нейната обществено-политическата система се променя. Същата се определя нормативно от публичната и частна нормативна уредба - конституция (основен закон), закони, под-нормативна уредба и др. Те са надстройката на икономическата основа (базата) на държавата, като в същото време регулират обществените, икономическите и др. отношения в нея. Коректността и обективността изискват КПМ да отчита приносите на ЧИС към националната сигурност, която е свързана, по определение, с нормативното устройство на държавата в даден исторически период от нейното съществуване.

- **Защита на националните интереси навсякъде, по всяко време и във всичко в максимално възможна степен.** За да се спази този принцип, следва ясно да се разграничим от многобройните ненаучни (лаически) теории и идеологеми, базирани на мнения и виждания с ненаучен характер. Това означава, твърдо да се изпълнява условието, че националните интереси произлизат от националния идеал. Той е по-широкообхватната рамка в която те задължително трябва да се вписват. Това е правилния, научно обоснован подход, който предпазва оценките от влиянието на идеологически, корпоративни или други субективни интереси.

- Да се прилага принципа, че всички **национални цели следва да се вписват в обхвата на националните интереси.** Всяко целеполагане извън националните интереси, не работи в полза на държавата, но задължително работи в полза на някой

друг субект. В контекста на нашата тема, това означава че при оценка на приноса на ЧИС към националната сигурност на държавата следва да се спазва този принцип, което на практика означава, правилна оценка доколко тяхната дейност допринася за постигане на националните цели на Република България.

- Важен е принципът на **функционалност на държавата**. От теориите за социалната организация са изведени основни функции на същата, които са закономерни за всички организации на човешкия род по света. В континуума на историческото развитие и преминаване към новата организационната форма на съществуване на обществото – държава, функциите на социалната организация не само се прилагат, но и развиват и обогатяват постоянно, според нуждите на обществото.

В организационен план всяка една от функциите на държавата, по необходимост, изисква тя да се реализира от група взаимно свързани задачи. Във всяка група задачите задължително са взаимно свързани, допълват се и реализират цялостна, завършена, обоснована дейност, която води до реализиране на дадена функция в държавата. Следователно, прилагане на принципа на функционалност, т.е осигуряване на важни за нацията (хората) и необходими условия за живот и трудова дейност, задължително води до необходим комплекс от взаимно свързани задачи, които да реализират съответната функция. Това означава, че ЧИС със своите дейности и задачи, ще оказват влияние в различна степен върху функционалната структура на държавата. Това влияние неминуемо ще се отрази върху държавните функции в различни направления – позитивно, неутрално или негативно. Поради тази обективна причина КППМ трябва да предвижда методи (механизми) за анализи и отчитане влиянието на ЧИС върху функционалната структура на държавата, което неминуемо ще оказва влияние върху нейното функционално състояние, а от там в крайна сметка на националната сигурност. Как да се измерва и оценява това влияние, КППМ трябва концептуално да предписва необходимите подходи и методи които да се използват за тази цел.

- Проблемът с определяне на групи от основни принципи на които да се изгради КППМ е обширен, широкообхватен и е от важно значение за качествата на самата методология. От една страна, КППМ трябва да дава **възможност за подетайлни и задълбочени анализи, а от друга да е практически приложим и удобен за прилагане**. Това означава да може да се прилага в организационен и изследователски план, и в същото време да е реално приложим на практика за целите на стратегическото социално управление на държавата. Тези изисквания са практически противоречиви, което означава, че трябва да се обоснове и реализира **баланс** между тях. Тези условия поставят още едно изискване към КППМ, което налага изследване в това направление с цел да се обоснове и намери възможно най-добро решение.

- **Измерване на реалните възможности на държавата** е от решаващо значение за постигане на обективност на резултатите и управляемост на процесите. За постигане на тази цел могат да се използват различни, известни методи и методологии като измерване на националната мощ. „В практиката на научните изследвания съществуват различни концептуални подходи за измерване и сравняване на националната мощ на различните държави. ... особена значимост са придобили три базови измерения, определени като „тежест“ – за представяне на степента на влияние на управлението на дадена държава; „основа“ – за асоцииране на основните функционални аспекти, които генерират мощта (икономически, военни, и т.н.) и

„домейн“ или „област“ за отъждествяване на географски характеристики на влияние (глобални, регионални и др.). Самото измерване също би могло да се извършва под различни форми, по-популярни от които са за непосредствено измерване (директна „метрична“) и за индиректно измерване („оценка“).” [11]

Така разгледаните две основни групи принципи, които трябва да се приложат при създаване на КПМ на методика за оценяване на приносите на ЧИС върху националната сигурност, в никакъв случай не са краен брой. Те могат да се допълват, обогатяват и развиват.

Следващият важен въпрос е приемане на **императиви и постулати**. Ще посочим някои по-важни от тях.

- методологията за оценяване на влиянието на ЧИС върху националната сигурност се разработва за формата на държавно устройство, съгласно Конституцията на Република България към настоящия момент.

- ЧИС и легалната им дейност се определят от нормативната уредба на Република България.

- методологията за оценка на приносите на ЧИС върху националната сигурност отчита държавните задължения към съюзите, в които Република България участва – Европейския съюз и др., като поставя приоритет на защита, в максимално възможна степен, на националните интереси на Република България. При невъзможност да се защитят в максимална степен националните интереси на Република България и да се защити необходимото ниво на националната сигурност, КПМ препоръчва неотложни принципни действия на държавното ръководство за решаване на тези въпроси на съюзно ниво.

Въпросът с определяне и възприемане на подходящи постулати и аксиоми също е сложен и комплексен. От една страна те са необходими, а от друга могат да влязат в противоречие с вече установени в практики, норми и стандарти.

За да продължи работата по създаване на КПМ следва да се определят основни критерии (направления) за оценка на националната сигурност. Очевидно основни елементи от базата на държавата са нейната **икономика и население**. Всеки един от посочените елементи, разглеждан като отделна система и в същото време и като аспект на националната сигурност, е с висока степен на сложност, което налага да се изберат известни научни инструменти с които да се извършват необходимите изследвания.

Оценката на икономическият аспект на националната сигурност изисква да се реши кои обобщаващи критерии да се изберат, така че да удовлетворяват следните важни изисквания: 1) да дават ясна и точна представа за количествените и качествени характеристики, както и за капацитета на икономиката; 2) да са представителни и легални за държавата; 3) данните и информацията по тези критерии да се генерират от държавни органи по научно обоснована (статистическа или др.) методология.

Същите принципни изисквания се отнасят и за критериите за оценка на човешкия фактор – количество, капацитет и др.

Представените принципи и постулати са основата върху която следва да се изгради КПМ за оценка на приносите на ЧИС към националната сигурност. Резултатите от изследването с използване на КПМ ще позволят да се оцени в кои сектори има приадена стойност към националната сигурност и от кои ЧИС, в каква степен се покрива недостига от капацитет или способности в националната ико-

номика и социалната сфера и в каква степен държавата е в зависимост от принадлежната стойност на ЧИС към националната сигурност и от кои от тях.

Литература:

1. Gregory, Frank Hutson. Cause, Effect, Efficiency & Soft Systems Models. Warwick Business School, Research Paper № 42, January 1992, Цит. по Ангелов, Г., Държавност и национална сигурност, Военно издателство, издател, 2022, ISBN 978-954-509-584-9, с. 51.
2. Ангелов, Г., Държавност и национална сигурност, Военно издателство, 2022, ISBN 978-954-509-584-9, с. 51.
3. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/conception> (видим към 24.07.2024)
4. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/method> (видим към 24.07.2024)
5. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/methodology> (видим към 24.07.2024)
6. Манев, Е., Определение за сигурност – организационнокултурен подход, Научна конференция с международно участие „Право и Интернет“ Бургас, БСУ, 21, 22 май 2016 г., Бургаски свободен университет, Център по юридически науки, том XXIII 2016, стр. 262-274, ISSN 1311-3771.
7. Нейкова, М., Правни аспекти и сигурност при използване на съвременни технологии в публичната и административната дейност; Издание: Висше училище по сигурност и икономика – Пловдив (ВУСИ); Характер: С научно рецензиране; Обем: 6 стр. Година: 2023; ISBN/ISSN: 978-619-7343-91-5
8. Нейкова, М., Гражданското общество - фактор на сигурността в държавата, „Авангард Прима“, С., 2018, ISBN: 978-619-239-071-6.
9. Български тълковен речник, <https://rechnik.chitanka.info/talkoven> (видим към 25.07.2024)
10. Манев, Е., Организационна култура: същност, промяна, измерване., С., Военно издателство, „Св. Георги Победоносец“, 2007, ISBN 978-954-509-389-0, с. 11-14.
11. Ангелов, Г., Измерване на националната мощ, Годишник на Военна академия „Г. С. Раковски“, факултет „Командно-щабен“, Военна академия „Георги Стойков Раковски“, 2018, ISSN 1312-2991, с. 17.